

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATINI BAHOLASHDA BANK
BALANSINING AHAMIYATI VA UNING TAHLILINI TAKOMILLASHTIRISH

Madraximova Gulmira Neymatovna

(O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya

akademiyasi magistranti,

“Mikrokreditbank” Farg‘ona viloyati hududiy

boshqarmasning operatsion nazorat bo‘limi bosh mutaxassisi)

Annotatsiya: Ushbu maqolada bank faoliyatini tahlil qilishning bosh maqsadi, tijorat banklari depozit siyosatining sifat darajasi tahlili, tarkibi va dinamikasi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Bank faoliyatini tahlil qilishning bosh maqsadi, tijorat banklari depozit siyosatining sifat darajasi tahlili, tarkibi va dinamikasi

Annotation: This article provides information about the main purpose of the analysis of banking activities, the analysis, composition and dynamics of the quality level of deposit policy of commercial banks.

Keywords: The main purpose of the analysis of banking activities, analysis, composition and dynamics of the quality level of deposit policy of commercial banks.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida bank faoliyatining barqarorligi, uning raqobatbardoshligi va istiqbollari ko'p jihatdan o'tgan davrda erishilgan natijalar va yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlashga bog'liq. Perspektivning ta'rifi tahlilga asoslangan bo'lishi kerak. Tadqiqotda ko'rsatgichlarni guruhlash, taqqoslash, bog'lash, induksiya,

deduksiya, sintez, korrelyatsiya-regressiya kabi texnikalar qo'llaniladi. Tahlil natijalari, yutuqlarning sabablari, faoliyatning samarali va samarasiz tomonlari o'rganilib, mumkin bo'lgan hal qilish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish imkoniyatlari o'rganilib, muammolar yaratiladi. Tahlil jarayoni faoliyatning asosiy yo'nalishlarini qamrab oladi va bankning likvidligi, rentabelligini oshirish va mijozlar ishonchini qozonish uchun asos bo'ladi.

ADABIYOTLARNI TAHLILI, USLUBI VA NATIJA:

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday faoliyat yuritayotgan korxona faoliyatini tahlil qilishdan asosiy maqsad faoliyat samaradorligini oshirishdir. Bank faoliyatini tahlil qilishning asosiy maqsadi, shuningdek, bank faoliyati samaradorligini oshirishga erishishdir. Omonatchilar va kreditorlarning bank faoliyati natijasida olingan sof foyda miqdorining ko'payishini ta'minlash ishonchni qozonish va bank aksiyadorlariga to'lanadigan dividendlar miqdorini oshirish. Shuning uchun bank faoliyati doimiy va doimiy ravishda tahlil qilinishi kerak. Asosiy maqsadga erishish uchun bank faoliyatining barcha jihatlarini doimiy ravishda tahlil qilinishi, uning natijalari to'g'ri va to'g'ri talqin qilinishi, xulosalar chiqarish va qarorlar qabul qilish uchun Bank rahbariyatiga muntazam ravishda taqdim etilishi kerak. U bank strategiyasini belgilash, Bank boshqaruvi, Kuzatuv Kengashi va aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi qarorlari ham bank faoliyatini tahlil qilishga asoslanadi va ushbu qabul qilingan qarorlarning samaradorligini belgilaydi. Bank faoliyatini tahlil qilishning asosiy maqsadiga erishish uchun quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

Birinchidan, bank kreditorlari va omonatchilarining manfaatlarini himoya qilish. Ma'lumki, banklar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, ularning faoliyatini yuritish uchun zarur bo'lgan mablag'larning asosiy qismining taxminan 70-85% bank kreditorlari va omonatchilarining mablag'lari hisoblanadi. Shuning uchun kreditorlar va omonatchilarning manfaatlari bank manfaatlariga mos keladigan tarzda ishlashi kerak. Omonatchilar ularning bankka ishonib topshirilgan mablag'lari va ular uchun to'lanishi kerak bo'lgan foizlar ko'rinishidagi daromadlari o'z vaqtida va to'liq

qaytarilishi, kreditorlar ham bankdagi mablag'laridan qonun doirasida foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Ikkinchidan, bank tashqi tomondan aylanmaga jalb qilinadi va bankning o'z mablag'laridan samarali foydalanadi. Ushbu maqsadga erishish uchun, albatta, doimiy ravishda tashqaridan jalb qilish va o'z mablag'larining dinamikasi va barqarorligi nuqtai nazaridan tahlil qilish talab etiladi. Shunday qilib birgalikda ushbu mablag'lar maqsadlarni amalga oshirishga qay darajada yo'naltirilganligi va natijada ularga qay darajada erishilganligi kuzatiladi. Chet eldan jalb qilish va o'z mablag'laridan samarali foydalanish uchun bankning yangi xizmatlarini joriy etish va uning bozorda raqobatbardoshligini oshirish yo'llarini izlash talab etiladi conditions. As bank faoliyatini tahlil qilish natijasida xorijiy va o'z mablag'laridan samarali foydalanish yo'llari aniqlandi va u faoliyat uchun qo'llaniladi. Uchinchidan, bank resurs bazasining barqarorligini ta'minlash va ularni oqilona boshqarish. Bank aylanmasiga jalb qilingan resurslarni tahlil qilish natijasida uning barqarorligini ta'minlash choralari belgilandi. To'rtinchidan, Markaziy bank tomonidan belgilangan iqtisodiy normalarning bajarilishini ta'minlash. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining depozit siyosati sifat darajasini tahlil qilish uning tarkibi va dinamikasini baholashni nazarda tutadi

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining omonatlari tarkibi va dinamikasi (yiliga, foizda)

D epozi tlar turi	2010	011	012	2012-yilda 2010-yilga nisbatan o'zgarishi, punkt	
1	Transaksion depozitlar	5,4	0,0	47,6	-7,8
2	Muddatli depozitlar	1,4	7,4	51,5	10,1

3	Jamg'arma depozitlari	,2	,6	0,9	-2,3
	Depozitlar: jami	00, 0	00, 0	100,	

Ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, tranzaksion depozitlarning bank depozitlari umumiy hajmining balansida pasayish tendentsiyasi mavjud. Tahlil qilingan davrda ular belanchak 7,8 ballga kamayganini ko'rish mumkin. Ushbu pasayish muddatli depozitlar qoldig'ining ko'payishi bilan bog'liq edi. Bu holat ijobiy baholanishi kerak, chunki bu bank resurs bazasining barqarorligi mustahkamlanib borayotganidan dalolat beradi. Ijobiy holat-bu xorijiy valutadagi konlarning o'sishi va ular salmigi o'sish tendentsiyasini kuzatayotgani bo'ladi. Bu holat, birinchi navbatda, vaqtincha bo'sh valuta mablag'larini jalb qilish nuqtai nazaridan aholining bank faoliyati yaxshilanganidan dalolat beradi.

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining depozitlari balansning asosiy tarkibidagi omonat depozitlari o'zgartirish

Omonat depozitlarining asosiy qismi odatda aholining omonat depozitlaridan iborat. Ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, Respublika tijorat banklarining depozit bazasidagi omonat depozitlari balansi juda kichik va tahlil davrida u sezilmay o'zgargan. Holbuki, aholining muddatli omonatlari tijorat banklari uchun muhim manba hisoblanadi. Fikrimizning isboti sifatida tarixiy voqeaga havola biz qila olamiz: 80-yillarning boshlarida AQShning bir guruh tijorat banklari rahbarlari FZTga aholining muddatli depozitlari bo'yicha majburiy zaxira stavkalarini kamaytirishni so'rab murojaat qilishdi. Chunki ular Yaponiya banklarining xalqaro bozorlarda yuqori darajadagi raqobatbardoshligining asosiy sababi Yaponiya banklari resurslari tarkibidagi aholi omonatlarining yuqori darajada ekanligi deb hisoblashgan. FZT

ushbu murojaatni to'g'ri qabul qildi va aholining muddatli depozitlari bo'yicha eng past stavkani (3%) o'rnatdi.

O'zbekiston Respublikasi davlat aksiyadorlari-tijorat "Asaka" banki omonatlari tarkibi va dinamikasi (yiliga, foizda)

Depozitlar turi	2010	2011	2012	2012-yilda 2010-yilga nisbatan o'zgarishi, punkt
1. Transaksion depozitlar	9 3,9	0,2	77,2	-16,7
2. Muddatli depozitlar	5 ,3	5,9	15,6	+10,3
3. Jamg'arma depozitlari	0 ,8	,9	7,2	+6,4
Depozitlar jami	1 00,0	00,0	100,0	X

Ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, "Asaka" bankida tahlil qilingan davrda tranzaksion omonatlarning umumiy depozit bazasi hajmi sezilarli darajada pasaygan. Bu ijobiy holat deb hisoblanadi. Chunki tranzaksion depozitlar balansining pasayishi muddatli va jamg'arma depozitlari balansining sezilarli darajada oshishi bilan bog'liq edi. Ushbu holatlar pirovardida bankning resurs bazasi mustahkamlanib borayotganidan, bankning depozit siyosati samaradorligini oshirish bo'yicha muhim chora-tadbirlar amalga oshirilayotganidan dalolat beradi. Tahlil qilinayotgan davrda jamg'arma depozitlari omonatlar umumiy miqdorining 7,2 foizini tashkil etgani va tahlil qilinayotgan davrda 6,4 punktga oshgani ayniqsa ijobiy hisoblanadi. Rivojlangan sanoat mamlakatlarida, xususan AQSh, Yaponiya, Germaniya, Avstriyada aholi

to'lovlarining asosiy qismi naqd pulsiz shaklda amalga oshiriladi. Shu sababli, ushbu mamlakatlar amaliyotida naqd pul inflyatsiya jarayonlari uchun manba hisoblanmaydi. Yuqorida qayd etilgan jamg'arma depozitlariga xos bo'lgan respublikaning boshqa yirik banklarida holat kuzatilishi mumkin. Tijorat banklarining depozit siyosati samaradorligini tavsiflovchi muhim omillardan biri bu bank majburiyatlarining umumiy hajmidagi depozitlar balansining o'zgarishi. Rivojlangan xorijiy davlatlarning bank amaliyotidagi depozitlari tijorat banklari balansiga ko'ra birinchi o'rinni egallaydi. Ikkinchi o'rinda depozit bo'lmagan resurs manbalari, uchinchi o'rinda bank kapitali joylashgan. O'zbekiston Respublikasi bank amaliyotida yirik tijorat banklari balansiga ko'ra birinchi o'rinni depozit bo'lmagan resurs manbalari, ikkinchi o'rinni bank kapitali, uchinchi o'rinni omonatlar egallaydi.

O'zbekiston Respublikasi davlat aksiyadorlari-tijorat "Asaka" bankining passivlar hajmidagi omonatlari qoldig'i (yiliga, foizda)

Depozitlar turi	2010- y.	2011- y.	2012- y.	2012- yilda 2010- yilga nisbatan o'zgarishi, punkt
Passivlar jami	100,0	100,0	100,0	X
Shu jumladan: – depozitlar	43,2	14,8	12,2	–31,0

Ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, "Asaka" bankida tahlil qilingan davrda passivlarning umumiy hajmidagi depozitlar qoldig'i yuqori darajada kamaygan. Bu, albatta, salbiy holat. Chunki, birinchidan, depozit bo'lmagan resurs manbalari-bu

depozitlarga nisbatan bahosi ancha yuqori bo'lgan resurs manbalari; ikkinchidan, bank kapitali moliyalashtirishning nisbatan qimmat shakli hisoblanadi. 2010-2012 yillar davomida "Asaka" bankida depozit qoldig'i stavkasining keskin pasayishida banklararo kreditlar va kapital balansining yuqori tezlikda o'sishi asosiy rol o'ynadi. Masalan, 2010-2012 yillar davomida majburiyatlarning umumiy hajmida banklararo kreditlar ulushining o'sishi 960,9 foizni tashkil etdi. Bunday yuqori o'sish bankning xorijiy banklar va xalqaro moliya-kredit tashkilotlarining kredit liniyalarini rivojlantirishdagi faolligi bilan izohlanadi. Boshqa tomondan, kapitalning o'sishi tahlil qilingan davrda 418,3 foizni tashkil etdi. Tijorat banklarining kapital bazasini o'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, respublikamizdagi yirik tijorat banklarining kapitali asosan zaxira kapitalining yuqori o'sishi bilan, ustav kapitali esa o'z navbatida devalvatsiya zaxirasining ko'payishi bilan bog'liq.

Aksionerlik-tijorat depozitlarining tarkibi va «O'zsanoatqurilishbanki» dinamikasi (yil boshiga, foizda)

Depozitlar turi	2010-y.	2011-y.	2012-y.	2012-yilda 2010-yilga nisbatan o'zgarishi, punkt
1. Transaksion depozitlar	6,0	3,4	2,5	-13,5
2. Muddatli depozitlar	,0	6,4	5,9	+19,9

3. Jamg'arma depozitlari	,0	,2	,6	–6,4
Depozitlar: jami	00,0	00,0	00, 0	X

Yuqoridagi holatlar ushbu bankning resurs bazasi mustahkamlanayotganidan dalolat beradi. Ushbu bank mijozlari tarkibida yirik sanoat korxonalarining mavjudligi unga korporativ muddatli omonatlarni beradi keng jalb qilish imkoniyatini beradi. Rivojlangan xorijiy banklarning bank amaliyotida ham ushbu holatlarning ko'pini topish mumkin. Bu holat, ayniqsa, ulgurji banklar faoliyatida yaqqol namoyon bo'ladi. Chunki ulgurji banklar kichik biznes va aholiga bank xizmatlarini ko'rsatmaydi. Ular asosan yirik korporativ mijozlar bilan ishlaydi.

Tahlil natijalaridan kelib chiqadiki, tahlil qilingan davrda bankning depozit bazasi tarkibidagi omonat depozitlari qoldig'i sezilarli darajada kamaydi. Bu bank faoliyatida aholining muddatli omonatlarini jalb qilish bilan bog'liq jiddiy kamchiliklar mavjudligidan dalolat beradi.

O'zbekiston Respublikasi aksionerlik-tijorat
«O'zsanoatqurilishbanki» depozitlarining passivlar
hajmidagi salmog'i
(yil boshiga, foizda)

Depozitlar turi	2 010-y.	2 011- y.	2 012- y.	nisbatan o'zgarishi, punkt 2012-yilda 2010- yilga
--------------------	-------------	-----------------	-----------------	--

Passivlar jami	1 00,0	1 00,0	1 00,0	X
Shu jumladan: – depozitlar	1 5,8	2 1,5	1 8,4	+2,6

Ushbu bankda tahlil qilingan davrda depozitlar passivlarning umumiy hajmi balansida 2,6 punktga oshgani ijobiy holat hisoblanadi. Chunki depozitar resurslar boshqa resurs manbalariga nisbatan arzon va barqaror moliyalashtirish manbai hisoblanadi. Ushbu o'sish, asosan, muddatli depozitlar summasining yuqori sur'atlarda o'sishi hisobiga ta'minlangan. Chunonchi, 2012-yilda muddatli depozitlarning o'sishi 2010-yilga nisbatan 11,1 martani tashkil qildi.

Biz yuqorida yirik tijorat banklarining depozit siyosati holatini tahlil qildik. Endi kichik xususiy tijorat banklarining depozit siyosatiga xos xususiyatlarni ko'rib chiqamiz. Respublikamizning kichik xususiy banklarining asosiy qismi qisman, depozit bazasi hajmida tranzaktsion depozitlarning qoldig'i yuqori. Kichik xususiy tijorat banklarida depozitlarning umumiy hajmidagi muddatli depozitlar qoldig'i juda kichik bo'lib qolishi xarakterlidir. Ayrim kichik xususiy banklarda aholining muddatli omonatlarini jalb qilish bo'yicha salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Masalan, «Kapitalbank»da aholining muddatli omonatlarining jami depozitlari umumiy hajmidagi salmog'i 2010-yilning 1-yanvar holatiga 63,2 foizni tashkil qildi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, respublikamizning yirik tijorat banklarida depozit siyosatini amalga oshirish bo'yicha salmoqli ishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, ularning depozit siyosati muhim kamchiliklardan xoli emasligi tahlil natijalaridan ko'rinib turibdi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning asarlari.
2. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 11-noyabrdagi «O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida»gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 19-sentabrdagi «To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida»gi Qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 22-oktabrdagi «Valutani tartibga solish to'g'risida»gi Qonuni.
5. Tijorat banklarining likvidliligini boshqarishga qo'yiladigan talablar to'g'risidagi Nizom. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2015-yil 13-avgustda 2709-son bilan ro'yxatga olingan.
6. Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflash va aktivlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish hamda ulardan foydalanish tartibi to'g'risidagi nizomga kiritilayotgan o'zgartirish va qo'shimchalar O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2018-yil 27-apreldagi 2696-2-son bilan ro'yxatga olingan.